

INFORMACIÓ, CONEIXEMENT I ESCOLA: PER UNA PEDAGOGIA CRÍTICA I TRANSFORMADORA

PEP GRATACÓS I GUILLÉN

Catalunya

Marco Raúl Mejía, a *La educación en el contexto actual: aportes desde la información y la investigación* (Cebia/La Paz-2001), ens compartia una interessant reflexió de Xavier Gorostiaga: “Esta concentración del capital corresponde al carácter de la nueva revolución tecnológica, donde el ciclo de acumulación del capital depende cada vez menos de la intensidad de los recursos naturales y del trabajo, e incluso de la intensidad del capital productivo, para concentrarse en una acumulación tecnológica basada en la intensidad del conocimiento.” La relació que estableix Gorostiaga entre coneixement, tecnologia i riquesa constitueix un triangle al centre del qual hi ha un element que ell obvia i que, al nostre parer, és el més important: el poder. Aquesta societat informatitzada del tercer mil·lenni, empesa per una revolució tecnològica de gran velocitat, ha capgirat radicalment els rols d’alguns components que la constitueixen: les possibilitats d’accés a la informació, les capacitats per gestionar-la i la construcció d’un coneixement significatiu i permanentment actualitzat són tres elements decisius a l’hora d’analitzar de quina manera s’arriba avui al domini d’uns sobre els altres.

En funció del que acabem de dir, hi ha dos elements del nostre món que són claus per assegurar el control de les relacions humanes i la construcció de models socials que vol tot governant: els mitjans de comunicació pel que fa a la informació i l’escola pel que fa al coneixement. Mitjans de comunicació i escola són subjectes determinants per aconseguir la conducció de la societat perquè possibiliten la creació i –sobretot– la transmissió d’una manera interessada de veure les coses.

Si tinguéssim espai per analitzar el rol actual de l’escola a través de les legislacions que la regulen hi veuríem l’aparició d’objectius referits a processos de *descentralització i autonomia* escolars, educació per a la *competitivitat*, plans de *flexibilitat en currículums i programes*, metodologies de treball en equip, estímuls a la *innovació educativa* i a la *formació permanent*, recerca constant de la *qualitat*, educació com a *inversió en capital humà*... conceptes tots ells que adapten al

context escolar els principis toyotistes del món empresarial d’avui en dia. Pel que fa als currículums veuríem, en aquesta anàlisi, un predomini de l’aprenentatge teòric-conceptual per sobre de l’aprenentatge analítico-reflexiu.

Aquests dos aspectes són ben significatius per descobrir els dos objectius principals de l’escola: a. la formació de persones-productores que es preparin per a la polivalència i el dinamisme de l’economia globalitzada, treballadors i treballadores reciclats constantment al camaleònic ritme del mercat mundial i b. persones-consumidores que amb el seu consum induït i acrític estimulin de forma permanent el cercle productiu i les formes d’economia actuals basades en la inequitat i la concentració de riquesa. L’escola esdevé així una eina subsidiària del projecte neoliberal, un projecte que defuig, per principi de supervivència, la formació humanista i crítica de persones-pensants que, sempre, són una amenaça per a les situacions de privilegi i domini establertes. En cap cas –en una visió general– l’escola no forma aquells “éssers de transformació” de Freire, sinó que més aviat busca preparar allò que el pedagog brasiler anomenava “éssers d’adaptació”. És clar: la nostra educació neoliberal, modelant persones per a la docilitat i l’obediència, inoculara l’antídoto contra *el perillósíssim verí* de la revolta...

En aquest context, és urgent recuperar el sentit polític i transformador de l’educació i de la institució a qui se li atribueix la responsabilitat de dissenyar-la: l’escola. L’època i el context que ara hem dibuixat demanen una escola amb decidida vocació *política* que –recuperant l’etimologia grega del mot– prepari éssers capaços d’intervenir activament en la seva *polis/comunitat* humana. Llavors, ciutadans preparats per a una intervenció crítica, transformadora, col·lectiva i solidària, construirien el bé comú i combatrien les formes d’injustícia i abus causades per la concentració escandalosa de riquesa i poder. Es tractaria així d’una escola decididament militant, mai neutral i que pren partit per la “revolució ètica” que proposava Carlos Núñez en un dels seus llibres.

El camí té ja les seves fites i rutes marcades. Paulo Freire i la llarga praxi de l'educació popular ens han regalat una rica teoria i una densa experiència que, per a la reconstrucció de la pedagogia crítica, són llavor. En alguns països de Llatinoamèrica (Bolívia, Xile, Colòmbia, Perú...) s'està reinventant la utopia a través d'un interessant procés de deconstrucció del llegat de l'educació popular. És un procés que busca projectar la fecunditat de tantes pràctiques educatives alliberadores i crítiques del passat i el present cap al desconcertant nou mil·lenni, recollint l'herència per reconstruir-la i fer-la més bel·ligerant en el nou context mundial. Probablement, al darrera d'una tasca així sortirà una nova forma de pedagogia crítica que sigui alternativa real i immediata a l'escola neoliberal que hem dibuixat més amunt.

Hi ha moltes i diverses experiències que demostren que el fet d'entendre l'escola i l'educació com a eines de formació crítica, política i humanista és fonamental per transformar la realitat i combatre les opressions que, malgrat els canvis històrics globals, continuen existint a tant llocs. Aquestes experiències també demostren que somniar una altra escola al servei del pensament crític és efectivament possible i, sovint, exitós:

- i. La *Cruzada Nacional de Alfabetización*, que el 2005 commemorava el seu 25è. aniversari, va reduir la taxa d'analfabetisme a la Nicaragua sandinista d'un 50'3% a un 12'9%, facilitant l'accés a la lectura i escriptura a 400.000 persones que, per aquí, van poder començar itineraris diversos cap a noves formes de saber i de coneixement i, per tant, cap a noves formes d'afirmació personal i col·lectives
- ii. L'actual campanya/mètode *Yo sí puedo*, elaborat per l'IPLAC (Instituto Pedagógico Latinoamericano y Caribeño) de Cuba que, aplicat a Veneçuela, ha alfabetitzat 1'3 milions de persones en un any i mig, amb suport de la ràdio i de la TV-vídeo, i que treballa a partir d'una alfabetització conscienciadora i alliberadora
- iii. Les múltiples xarxes d'institucions i grups que van coordinant-se en l'àmbit mundial per a) remodelar la proposta alliberadora de l'educació popular unes i b) promoure la recerca de noves formes d'educació crítica i humanista les altres, i entre molts possibles exemples citem la xarxa *Alforja* que, amb institucions de set països cen-

tramericans, busca la "incidència política a través de l'educació popular"; la Xarxa Internacional d'Educació per al Desenvolupament i l'Educació Popular *Polygone*, composta per trenta-quatre organitzacions d'Amèrica, Àsia, Àfrica i Europa, i que té com a objectiu determinar el "rol de l'educació com a pràctica transformadora en les societats del Nord i del Sud"; el CEAAL (*Consejo de Educación de Adultos de América Latina*), compost per 195 organitzacions civils d'Amèrica Llatina i Carib, i que pretén ajudar a formular "el pensament crític, funcional als processos alternatius del continent"; l'Institut Paulo Freire i la seva voluntat de promoure mundialment una "societat democràtica i socialment justa" a partir de les propostes alliberadores i transformadores del pedagog brasiler; etc.

- iv. La mateixa edició de *l'Agenda Llatinoamericana Mundial*, que escampa anualment 50.000 exemplars en trenta països i en deu idiomes, i les múltiples campanyes de difusió també mundials que genera, són un exemple il·lusionant d'educació popular per a la consciència crítica

Des del novembre de 1989, després de la caiguda del mur, una eficaç estratègia ideològica i de pensament, edificada pel neoliberalisme "triomfant", ha treballat per fer creure a la consciència col·lectiva dels pobles del món que no hi ha cap alternativa possible d'organització social a la seva. I ho ha aconseguit: avui, en els imaginaris de les persones, la utopia sembla que ha perdut crèdit i força davant el pragmatisme individualista que s'arrossega darrera el diner i el poder. La crisi del pensament crític i la desorientació davant la caiguda de les ideologies podria fer pensar a algú -falsament!- que la voluntat de transformació d'aquest món tan desigual i injust és un impossible... Si l'escola és el lloc preferent per preparar les relacions socials i humanes, és urgent una cohesionada aliança global d'educadores i educadors perquè sigui també el lloc on es comenci a traçar el canvi. És inajornable la construcció d'una proposta educativa mundial per a la formació de la consciència crítica i del compromís per a la transformació social.